

ВЛАДНА КОНЦЕПЦІЯ РОЗПОДІЛУ ДОХОДІВ

Досліджено проблеми взаємозв'язку механізму розподілу доходів та економічної влади. Визначено специфіку формування рентних доходів у сучасній економіці, виявлено рентозорієнтовану складову мотивації економічної діяльності в економіці України

Ключові слова: розподіл доходів, рентні доходи, економічна влада, рентозорієнтована поведінка, владна концепція розподілу, корупція.

Постановка проблеми. У забезпеченні ефективності функціонування сучасної економіки велике значення має механізм розподілу доходів, особливо такі його характеристики, як пропорційність і справедливість розподілу. Важливо, що принципом справедливого розподілу вважається відповідність розміру доходів затраченим ресурсам, а тому механізм розподілу ресурсів, доступ до ресурсів виступають умовою отримання й зростання доходів різних верств населення.

У сучасній економіці одним із головних факторів, що впливають на величину доходів, виступає економічна влада. Завдяки монополізації права на владний ресурс відбувається перерозподіл обмежених ресурсів, як правило, без створення суспільних благ і примноження національного багатства. Мова йде про використання можливостей держави, які стають об'єктом монополії господарювання окремих чиновників і політиків, отримувати рентні доходи, перерозподіляючи на свою користь доходи господарюючих суб'єктів та різних верств населення. Посилення ролі держави в економіці, її вплив на прийняття соціально-економічних рішень веде до розширення можливостей формування та отримання ренти від використання адміністративних ресурсів, зокрема, політичної ренти. Виникнення цього явища зумовило формування владної концепції формування доходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Владна концепція розподілу доходів тісно пов'язується з пошуком ренти та виникненням рентозорієнтованої поведінки учасників економічних відносин. Теоретичні засади цієї концепції, зокрема, були здійснені М.Туган-Барановським у «соціальной теорії розподілу». Найвідоміші серед учених, які зробили свій внесок у розв'язання цих проблем, це: А. Аузан, А. Алчіан, Дж. Б'юкенен, Р. Коуз, Дж. Гелбрейт, К. Менар, Д. Норт, Дж. Стігліц, Г. Таллок, Р. Толісон. У вітчизняній науковій літературі проблеми розподілу доходів, пов'язані з визначенням залежності їх від механізму розподілу власності на фактори виробництва та впливом на нього економічної влади, актуалізуються у працях таких учених, як В. Антикуз, З. Варналій, З. Галушка,

А. Гальчинський, А. Гриценко, В. Дементьев, Г. Задорожний, В. Колот, М. Крупка, І. Лукінов, І. Малий, Т. Меркулова, О. Мошинець, В. Кириленко, С. Реверчук, С. Тютюнникова, Н. Холод та інші.

Виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, проблема впливу економічної влади на процес розподілу доходів залишається надзвичайно складною. Вона стосується дослідження багатьох як економічних, так і інституціональних чинників існування значного впливу економічної влади, зокрема на умови виникнення та існування рентозорієнтованої поведінки різних учасників економічних відносин.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та визначення впливу фактора економічної влади на виникнення рентозорієнтованої поведінки та процеси розподілу доходів.

Викладення основного матеріалу дослідження. У науковій літературі можна виділити такі концепції (теорії) розподілу: концепція кругообігу; теорія трьох факторів виробництва; теорія суспільного відтворення; концепція розподілу з позицій трудової теорії вартості; концепція розподілу з позицій теорії граничної продуктивності; теорія оптимального розподілу благ у суспільстві; концепція розподільно-перерозподільних відносин; соціальні теорії розподілу; ліберальна концепція саморегульованого ринку; концепції розподілу, що передбачають участь держави у перерозподілі національного доходу та інші [7, с.4]. Особливо великої актуальності набули інституційні теорії розподілу, пов'язані з дією інститутів, механізмів і економічною поведінкою різних суб'єктів, особливо представників економічної влади. Їх автори розглядають економічний розвиток як слідування цим нормам, подолання перешкод, протиріч у системі економічних інтересів (Т. Веблен, Р. Коуз, О. Вільямсон, Д. Норт, Дж. К. Гелбрейт, В. В. Вольчик та ін.). До числа інституційних теорій належить і владна теорія розподілу доходів, суть якої полягає у тому, що «...функціонування економічної влади як фактора розподілу доходів стає можливим за рахунок використання ресурсів економічним суб'єктом як в якості факторів виробництва, так і в якості факторів розподілу доходів (мається на увазі безпосереднє втручання в процес встановлення пропорцій розподілу на свою

користь). Отже, економічний суб'єкт отримуватиме факторні та/або рентні доходи» [1, с.5].

Як відомо, економічною рентою вважають не лише дохід від фактора виробництва «земля», але й від будь-якого іншого фактора, пропозиція якого обмежена. Це означає, що рента можлива лише при фіксованій кількості певного ресурсу. Вона створюється завдяки тому, що альтернативна вартість капіталовкладень в інші галузі буде нижчою. Отже, рентні відносини можуть виникати у різних галузях, де ресурси дуже обмежені.

Рента може створюватися також при штучному підтриманні обмеженості ресурсів (зміна прав власності, введення тарифів на користування певними благами, квотування, ліцензування тощо). Це безпосередньо стосується політичної ренти. Ренту, яка виникає під впливом політичних факторів, називають фальшивою. Вона існує, наприклад, у вигляді хабарів або витрат на політичні кампанії за право отримати державні субсидії чи право придбати певні ресурси тощо.

Якщо умовою отримання ресурсної ренти є контроль доступу до ресурсів на основі чітко специфікованих і захищених прав власності, то рента від використання адміністративного ресурсу пов'язана з різного роду бар'єрами та обмеженнями, які накладаються на трансакції. При цьому акцент зміщується з контролю доступу до рідкісних ресурсів на контроль доступу до угоди або поля взаємодій як сукупності трансакцій, що мають чіткі межі у фізичному та інституційному просторі. «Фактами рентних відносин періоду пострадянської трансформації є розбіжність ринкових і державних цін, що дає можливість проведення арбітражу під час інфляційної спіралі; субсидії, пов'язані із заниженими процентними ставками в державних кредитних установах; нецільове використання коштів державного бюджету; приватизація з використанням трансфертного ціноутворення; існування жорстких стандартів, яких неможливо дотримуватися в господарській діяльності; експортний та імпортерний контроль; податкові пільги та неплатежі; незаконне відшкодування ПДВ; прямі дотації підконтрольним підприємствам» [10].

На відміну від економічної сфери, де монополія та пов'язана з нею рента можуть мати нестійкий, перехідний та периферійний характер, у політиці саме політичне життя і держава побудовані за принципом монополії. Тому політична монополія та породжувана нею можливість вилучення ренти мають ряд істотних відмінностей порівняно з іншими видами ренти. Як підкреслює В. Дементьев, «... По-перше, ця монополія носить загальний характер і розповсюджується на всі галузі, сфери та рівні державного управління. По-друге, вона носить стійкий характер і не буває тимчасовим явищем, що долається силами конкуренції. По-третє, вона

носить закритий характер, оскільки «вхід у галузь» жорстко регламентується законодавчими актами і охороняється апаратом насильства, що знаходиться у розпорядженні держави. На підставі названих причин можливість отримання рентних доходів у політичній діяльності носить не периферійний, випадковий, перехідний характер, як у бізнесі та інших сферах діяльності, а є загальною та стійкою тенденцією [4].

В. Антикуз запропонувала концепцію функціонування економічної влади як фактора розподілу доходів, що дозволило узагальнити теоретичний аналіз відносин розподілу та визначити можливості для ефективного врегулювання розподілу доходів (рис. 1).

За даною концепцією, функціонування економічної влади як фактора розподілу доходів стає можливим за рахунок використання ресурсів економічним суб'єктом як факторів виробництва, так і в як факторів розподілу доходів (мається на увазі безпосереднє втручання в процес встановлення пропорцій розподілу на свою користь). Тож, економічний суб'єкт отримуватиме факторні та/або рентні доходи. Отже, можливість отримання рентних доходів стимулюватиме неефективний з погляду суспільства характер розподілу. Це пов'язано, поперше, з відволіканням частини ресурсів з безпосереднього процесу виробництва, що призводить до зменшення величини фактичного продукту, а по-друге, зі зниженням рентабельності продуктивного використання наявних ресурсів унаслідок скорочення факторних доходів.

Учені намагаються пояснити причини такої стійкості неефективності функціонування влади, яка проявляється у таких формах, як: неспроможність влади обмежувати неефективну економічну поведінку, захищати права власності, права споживачів, здійснювати контроль за діяльністю топменеджерів, уряду, чиновників на місцях [4, с. 312 - 316]; «надлишок» влади приватних економічних, політичних і кримінальних агентів, який виникає через слабкість обмежень на неефективну поведінку; деінституціоналізація влади і втрата контролю над розподілом економічної влади в суспільстві [8]; «зміщення» влади – від інформації (як це було характерно для розвинених економік, за Тоффлером і Гелбрейтом) до багатства і далі до насильства, демонстрація сили; «нестійкість» влади, коли жоден з учасників господарського життя не може бути впевнений у збереженні своїх власності, посади, доходів, майна, що породжує орієнтацію на короткострокові інтереси агентів при використанні своєї влади [3]; тенденція до самозбереження та відтворення неефективної системи владних відносин [2].

Пошук і вилучення ренти – це шанс отримати доходи, набагато привабливіші, ніж у майже будь-якій продуктивній діяльності. Однак рентозорієнтована поведінка (rent seeking behavior), як правило, стає гальмом економічного

зростання. За оцінкою Андерса Аслунда, шведського економіста і фахівця зі східноєвропейських економік, «...в Україні ми маємо залізний трикутник з уряду, бізнесменів і парламенту, зацікавлених у максимальній зарегульованості та державному втручанні в економіку з метою максимального вилучення ренти та корупції. Населення мало на що впливає, частково адаптоване і включене в ту ж діяльність» [11].

Рентозорієнтована поведінка – це різноманітні зусилля, спрямовані на здійснення державного втручання у ринковий розподіл ресурсів з метою привласнення штучно

створюваних прибутків у вигляді ренти [9]. Формою рентозорієнтованої поведінки виступає корупція. За рівнем індексу сприйняття корупції Transparency International Україна займає 144 місце в світі, ділячи його з такими країнами, як Сирія, Конго і Камерун (Росія - на 133-му разом із Казахстаном, Іраном і Гондурасом). Таке погане становище підтверджують й інші показники. Наприклад, згідно Worldwide Governance Indicators Світового банку, за здатністю до приборкання корупції Україна входить в 16% найслабших країн, з -1 балом за шкалою від -2,5 до +2,5 [12].

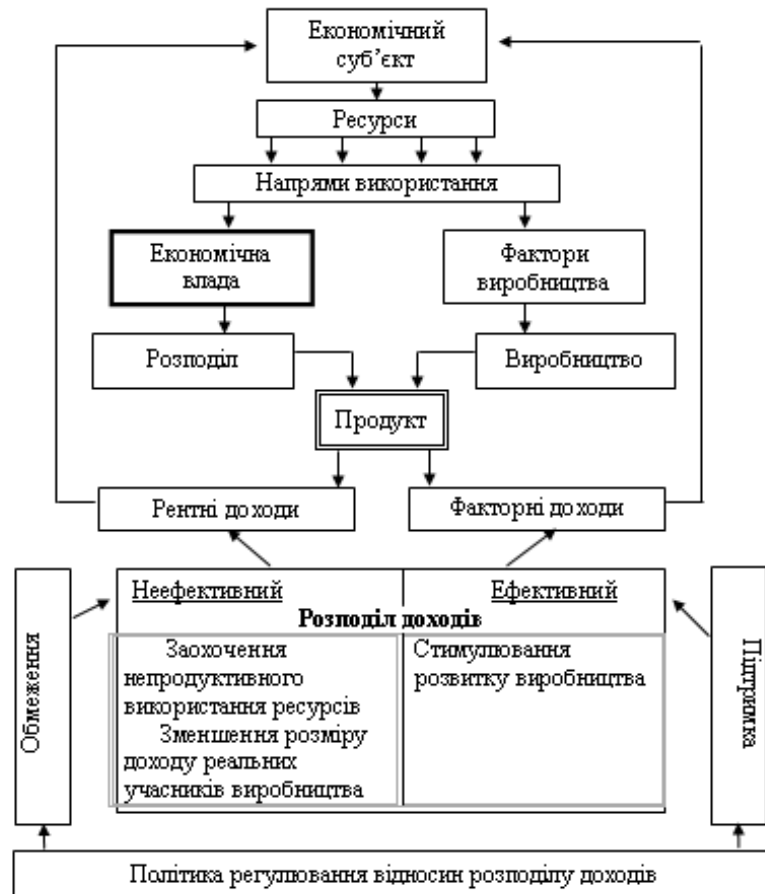

Рис. 1. Концепція функціонування економічної влади як фактору розподілу доходів [1, с.5]

В Україні сформувалася непропорційна структура інституціонального середовища, де домінують неформальні відносини та інститути. Корупція виступає елементом не лише неформальної, але й формальної інституціональної системи України. Це пояснюється тим, що укорінення ринкових відносин мало спонтанний характер, а відповідні інститути ринкової культури та інфраструктури формувались із суттєвим запізненням та безсистемно. Це зумовило виникнення інституційних пасток – ситуацій, за яких виникає явище інституційного надлишку або інституційної недостатності. Суть цих явищ ось у чому. Якщо порядок в угоді ґрунтується лише на спільній стратегії і на спільній точці максимуму, тоді намагання третьої сторони (індивіди,

держава) зробити порядок обміну більш чітким і прозорим всупереч бажанню сторін визначається інституційним надлишком. Якщо ж сумісна стратегія двох сторін не забезпечує достатньої визначеності у відносинах, тоді сторонам необхідні додаткові правила. У такому випадку інституційне середовище не наділене відповідною нормою і ситуація визначається як інституційна недостатність. Аналогічна ситуація виникає і у випадку незадоволення існуючими нормами або відсутністю норм узагалі. Інституційний надлишок так само, як і інституційна недостатність, загострюють конфлікт і зменшують сукупні вигоди [6].

Інституційні пастки породжують джерела для отримання ренти, які у свою чергу сприяють укоріненню механізму рентоотримання та призводять до утвердження або подальшого

розмноження деструктивних інституційних норм. Існує чіткий взаємозв'язок між інституційними пастками та джерелами отримання ренти. Так, у процесах роздержавлення та приватизації, при визначенні можливостей доступу до фінансування проектів, при розподілі бюджетних коштів з'являється політична корупція; при встановленні контролю над природними ресурсами, видачі дозволів для отримання кредитів існують факти використання службових повноважень; у ході перерозподілу прав власності проявляється недосконалість законодавства, що регулює фінансові ринки. Наведені приклади свідчать, що основними здобувачами ренти в економіці України є державні службовці. Як доводить українська практика, вихід з інституційної пастки дуже часто неможливий саме через впливові групи інтересів.

Деформація системи влади породжує деформацію форм доходів і умов їх одержання. Економічні агенти одержали можливість здобуття або «захоплення» ренти за рахунок використання активів суспільства. Можливість одержання рентних доходів у результаті неефективної системи влади породжує «рентні інтереси», а вони, у свою чергу, – рентозорієнтовану поведінку агентів економічної системи. У ситуації, коли носіями рентних інтересів і рентоорієнтованої поведінки є економічні й державні суб'єкти, що домінують у

сформованій системі влади, то рентні доходи, рентні інтереси і рентозорієнтована поведінка стають домінуючими в даному економічному середовищі.

Висновки. Впливаючи на економічну поведінку (вибір) окремих економічних агентів, система влади (розподіл, ієрархія і рівновага влади) є фактором, який визначає стан, спрямованість і результати функціонування соціально-економічної системи у цілому. Ієрархія цілей, які реалізуються соціально-економічною системою у цілому, як і розподіл ресурсів між різними цілями, відображають ієрархію влади, розподіл та баланс влади, які формувались у відповідній економічній системі (хто, над ким і в яких межах здійснює владу). Організація економічної влади є фактором, від стану якого залежить ефективність соціально-економічної системи. Здатність господарської організації до ефективного функціонування певною мірою буде залежати від того, хто, над ким, якою мірою, в яких межах і в який спосіб здійснює владу. Щоб стати умовою соціально-продуктивної економічної діяльності, влада повинна бути ефективною. Перспективи подальших досліджень вбачаються у вивченні теоретичних підходів і заходів запобігання рентозорієнтованої поведінки владних органів у соціально успішних країнах та перенесенні цього досвіду у теорію та практику господарювання в Україні.

Список літератури

1. Антикуз В.М. Економічна влада як фактор розподілу доходів. – Рукопис. дис. канд. екон. наук : 08.00.01. – Донецьк, 2010. – 218 с.
2. Антыкуз В. Поиск ренты как главный мотив экономической деятельности в переходной экономике / Экономический вестник Донбассу, 2010. – № 1 (19). – с.35-43.
3. Волков В. Политэкономия насилия, экономический рост и консолидация государства / В. Волков // Вопросы экономики. – 1999. – № 10. – С. 44 – 59.
4. Дементьев В. В. Экономика как система власти : [монография] / В. В. Дементьев ; науч. ред. А. Г. Семенов. – Донецк : Каштан, 2003. – 404 с.
5. Мирошниченко Ю.О. Вплив інституційного середовища на прибутковість підприємств України // Вісник Міжнародного Слов'янського університету Економічні науки. – Харків. – 2010. – С. 90-104.
6. Мошенець О.В. Інституційні пастки як умова виникнення рентоорієнтованої економічної поведінки в Україні / О. В. Мошенець. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=33>
7. Николаева Е.Н. Распределительные отношения и их деформации в условиях современной российской экономики: аспект политической экономии / Елена Евгеньевна Николаева. – Автореферат дис. докт. эконом. наук, специальность 08.00.01. – Иваново-2011. – 38 с. С. 4.
8. Пасхавер О.Й. Формування великого приватного капіталу в Україні / О. Й. Пасхавер, Л. Т. Верховодова, Л.З.Суплін / Центр економічного розвитку. – К. : Міленіум, 2004. – 90 с.
9. Проява С.М. Економизация коррупции. Механизм противодействия: монография / С.М. Проява. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2008. – 159 с.
10. Пустовийт Р. . Теоретичний аналіз процесу інституціоналізації в постсоціалістичних економіках /Р. Пустовийт, М. Овчарук. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://me.kmu.gov.ua/file/link/118359/file/Pustovit.pdf>
11. Чим загрожують Україні високі соціальні витрати при непродуктивних доходах/ Коммерсантъ Деньги, 18 листопада 2013, 12:21. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/world/worldabus/3209161-denhy-vyrosla-renta-velyka-prevelyka>
12. The Global Competitiveness Report by the World Economic Forum 2001–2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.weforum.org/documents/GCR09/index.html

Аннотация

ВЛАСТНАЯ КОНЦЕПЦИЯ РАСПРЕДЕЛЕНИЯ ДОХОДОВ

Анна Дутчак

Исследованы проблемы взаимосвязи механизма распределения доходов и экономической власти. Определена специфика формирования рентных доходов в современной экономике, выявлены рентоориентованную составляющую мотивации экономической деятельности в экономике Украины

Ключевые слова: распределение доходов, рентные доходы, экономическая власть, рентоориентованное поведение, властная концепция распределения, коррупция.

Summary

Anna Dutchak

DOMINEERING CONCEPT OF INCOME DISTRIBUTION

The problems of interconnection mechanism of income distribution and economic power specificity formation of rental income in today's economy are investigated. The specificity of the formation of rental income in today's economy is defined, favoring rent-seeking motivation component of economic activity in the economy of Ukraine is found.

Keywords: distribution of income, rental income, economic power, rent seeking, the ruling concept of distribution, corruption.